

**ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS**

**ARCHAEOLOGICAL
FIELDWORK
IN ESTONIA**

2003

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2004

© 2004 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: 13.–14. saj. Liivimaal löödud brakteaat.

Tagakaas: Tinaraamis klaas (fragment vitraažist?) Piritalt.

Cover: Bracteate of the 13th–14th century, minted in Livonia.

Back cover: Glass in lead frame (fragment of a stained glass window?) from Pirita.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut
Erki Russow
Toomas Tamla
Ülle Tamla
Agne Trummal
Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja makett:

Jaana Kool

**TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOBU**

ISSN 1406-3972

Trükitud AS Pakett trükikojas
Laki 17, Tallinn

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT THE FORMER BUILDING OF ACADEMIA GUSTAVIANA (JAANI STREET 8) IN TARTU

Andres TVAURI

*Tartu Ülikool (University of Tartu), Lossi 3, Tartu, 51003, Eesti (Estonia)
andres.tvauri@ut.ee*

THE BUILDING OF ACADEMIA GUSTAVIANA (JAANI STREET 8)

In 1632 the Swedish king Gustav II Adolf ordered the establishment of a university in Tartu — *Academia Dorpatensis*; after the king's death in the same year this university was called also *Academia Gustaviana*. In 1643–1656 and in 1690–1699 this educational institution was housed in the building Jaani Street 8 (Fig. 1).

About the history of the lot Jaani 8 it is known that in 1582, after the Livonian War when Tartu had shifted from Russian to Polish rule the building was given to the Polish nobleman Andreas Orzechowsky, along with Laiuse manor. Sten Karling and Nina Raid thought that Orzechowsky reconstructed the building in his possession (Karling 1934, 36; Raid 1975, 43). Under the Swedish rule the building was given to *Academia Gustaviana* in 1640. The same year reconstruction was started, and in 1642 the university moved in (Karling 1934, 37). Apparently the building was preserved in this form until the conflagration of 1775. In the 18th–19th century the building was totally rebuild and a third floor was added (Fig. 4).

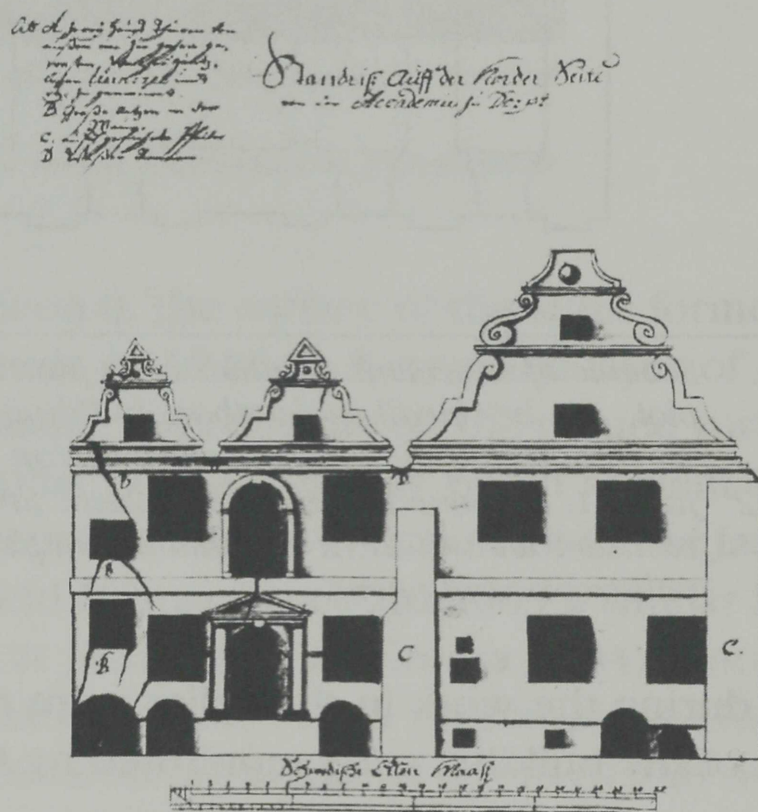

Fig. 1. Frontal of building of Academia Gustaviana, figure from 1688 (after Karling 1934.)

Joon. 1. Academia Gustaviana hoone fassaad aastal 1688.

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS

The reconstruction of the building into a dwelling in 2003 prompted archaeological monitoring inside the building and in the area. The constructions discov-

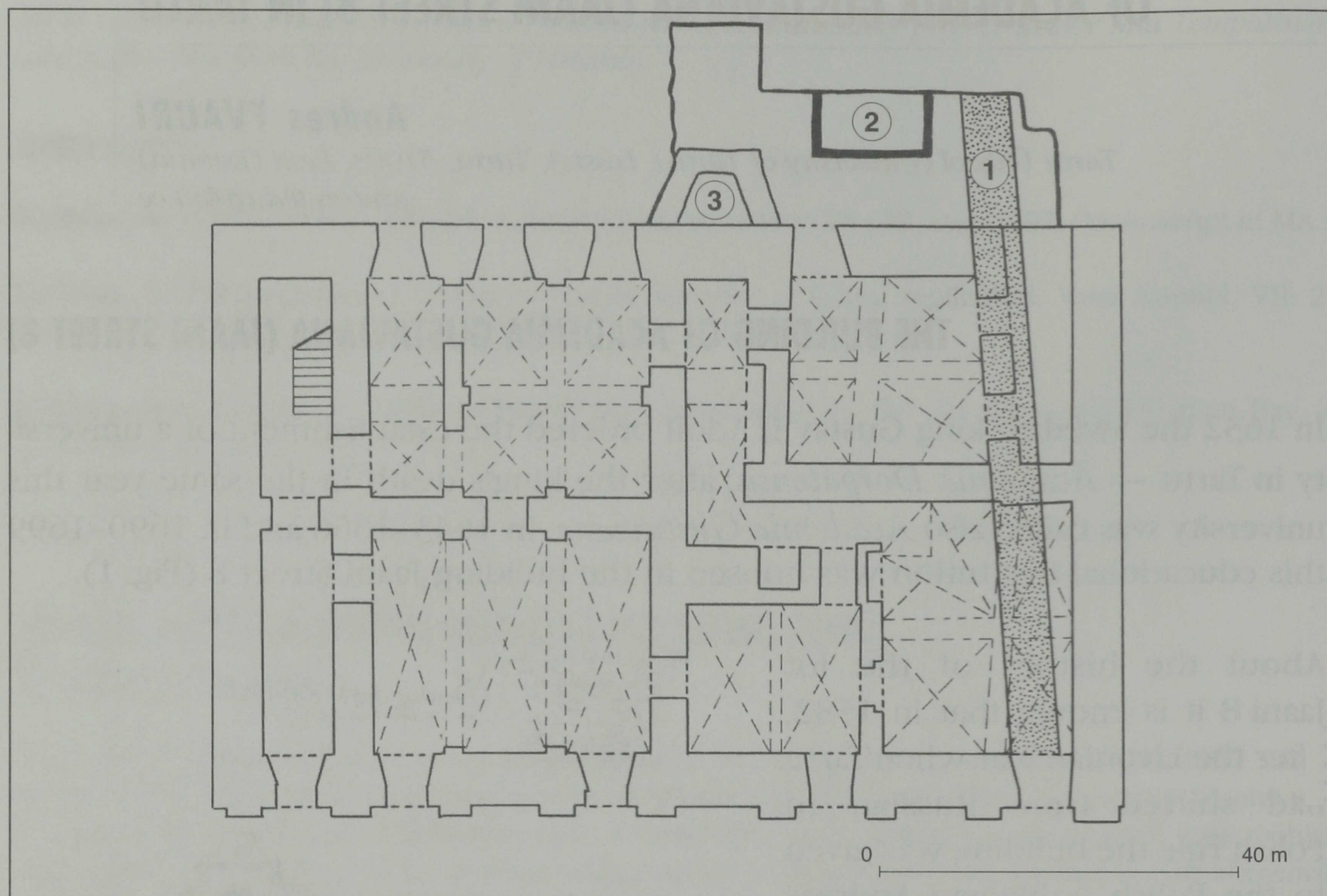

Fig. 2. Scheme of basement of building in Jaani Street 8 and the excavation in the yard of the plot. 1 - brickwall, older than building in Jaani Street 8, 2 - cesspool made of logs, 3 - foundation of yard-side entry perron in Jaani Street 8.

Joon. 2. Jaani t. 8 hoone keldrikorruse plaan ja kaevand kinnistu õuel. 1 - Jaani t. 8 hoonest varasem tellismüür, 2 - palkidest lampkast, 3 - Jaani t. 8 hoone õuepoolse sissepääsu välistrepi vundament.

ered during the work in the cellar were recorded by Ingrid Kõiv; excavations in front of the building were monitored by Aivar Kriiska (2004).

The research at Jaani 8 was associated with an extension of the building alongside the yard wall (Fig. 2). The area partly researched archaeologically under the supervision of Andres Tvauri, is circa 40 m² (Tvauri 2003). Before the start of the renovation at Jaani 8, there was a two-story yard house and a three-story lavatory tower in the area of the excavation.

The upper layers uncovered during the excavations were related to the buildings recently constructed in the area of the excavation. The older strata in the southward quarter of the excavation were penetrated by a concrete cesspool from the 20th century extending down to the natural ground.

The natural subsoil of the area investigated consists of sand mixed with traver-

Fig. 3. View to cesspool made of logs and brickwall discovered in Jaani Street 8.

Joon. 3. Vaade Jaani t. 8 hoovist leitud tellismüürile ja palkidest lampkastile.

tine, with 20 cm thick natural peat strata on it. The surface of the latter formed in the excavation area at the absolute altitude of 35.86 m. A stratified layer of sand mixed with coal, 15 cm thick on the average, rests directly on the natural surface. Based on its composition and stratigraphic position, it may be an ancient layer from the 11th century. The latter layer occurs also at the area nearest to the Jaani 8 lot, the area of Jaani Church and Jaani and Munga Streets. In 2003 a similar layer was found also in front of the building at Jaani Street 8 (Kriiska 2004). Since no finds were obtained from the layer, its date remains only a presumption. On this presumably ancient layer range 36.00–36.80 m lay, medieval layers rich in organic material. A fragment of an imported stoneware vessel made in Lower Saxony at the end of the 13th century or the beginning of the 14th century (personal communication with Erki Russow) supports this date, as does a fragment from the rim of an earthenware pot.

A brick wall began to appear at an altitude of 38.55 m (Figs. 2: 2; 3). The same wall is observed also in the cellar of the Jaani 8 building. In the area of the excavation the thickness of the wall was 96 cm, and it was possible to expose it for a length of 2.3 m. The sizes of the bricks used to build this wall were 30.5 x 14.5 x 8.5–9.5 cm. The brick wall is relatively recent. During its construction all the older cultural layers were penetrated, including the layer in which the items found date from the 16th–17th century fragments of high-fired earthenware, a stove tile, a stoneware jug made in Siegburg, a glass goblet and a bronze vessel. The finds from

Fig. 4. Building in Jaani Street 8, spring 2004.
Joon. 4. Jaani t. 8 hoone 2004. aasta kevadel.

the fill layer against the wall are also datable roughly to the 16th-17th century. Therefore the brick wall was constructed not before the 16th century, but before the Livonian War that started in 1558. The discovered wall is certainly older than the present building on Jaani Street 8, built in 1580-1590, after the Livonian War.

Southeast of the brick wall, parts of a timber crate started to appear at an altitude of 36.96 m (Figs. 1: 2; 2). It was a square cesspool, made of hewn logs. It was possible to investigate only the eastern part of the crate; its western part remained outside the excavation. The length of the eastern side of the crate was 3.33 m. Two layers of the logs (40 cm high) were preserved at the northern side of the crate and three layers (60 cm high) at its southern side. At the level of the two lower logs, the crate was filled tightly with a green, soggy and compact layer of excrement, in which rotten piece of cloth and numerous cherry and plum stones were found. The finds from the excrement date from the 16th-17th century. Some of the items (a broken piece; a fragment of a glass vessel, high-fired earthenware) may also belong to the 17th century.

Directly under the lower log of the cesspool and the excrement there was a tight and soggy, black cultural layer. It contained wood shavings and coal, as well as numerous pieces of burnt stone. To obtain material for dating, only about ten cen-

timetres were dug into the latter layer. Only one find was obtained. This is a fragment of a stoneware jug made of yellowish grey clay, probably in Langerwehe in the second half of 14th century (personal communication with Erki Russow).

The building of *Academia Gustaviana* was constructed after the dismantling of the aforementioned brick wall. The yard in the excavation area has been paved with cobblestones. The probable foundation of a yard-side entry perron was also unearthed (Fig. 1: 3). This must date from the 18th–19th century, since the ground plan and elevation prepared in 1688 shows instead a pier at the location (Karling 1934, Figs. 4 and 5). The stairs were obviously dismantled during the building the of the lavatory tower.

SUMMARY

A presumably ancient layer and a 1.2 m thick medieval layer were found, along with a brick wall constructed in the first half of the 16th century (older than the building of *Academia Gustaviana*), as well as parts of a log cesspool used in the 16th or 17th century. The cultural layer and the building remains are typical in a Tartu context. It was previously thought that in 1582 Andreas Orzechowski reconstructed the building in his possession (Karling 1934, 36). The results of the present investigations show that Andreas Orzechowski dismantled the previous building and constructed a new building that later served as the quarters for *Academia Gustaviana*, the predecessor of Tartu University.

References

- Karling, S. 1934.** Tartu universitets byggnadshistoria under den svenska tiden. – Svio-Estonica. Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi Aastaraamat. Tartu, 29–67.
- Kriiska, A. 2004.** Aruanne arheoloogilisest järelvalvest Tartus Jaani 8 hoone ees. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Raid, N. 1975.** Tartu vana ülikooli hoonetest. – Ehitus ja Arhitektuur, 2, 42–48.
- Tvauri, A. 2003.** Aruanne arheoloogilistest uuringutest Tartu vanalinnas Jaani 8 hoovis. Tartu. (Manuscript in MA.)

ARHEOLOOGILISED UURINGUD TARTUS ACADEMIA GUSTAVIANA (JAANI TÄNAV 8) RESTAUREERIMISOBJEKTIL

Andres TVAURI

1632 andis Rootsi kuningas Gustav II Adolf käsu asutada Tartusse ülikool – *Academia Dorpatensis*, mida samal aastal, varsti pärast kuninga surma, hakati kutsuma *Academia Gustaviana*. Aastatel 1642–1656 ja 1690–1699 töötas õppeasutus Jaani t. 8 hoones (joon. 1). Jaani t. 8 krundi ajaloo kohta on teada, et Liivi sõja lõppedes, aastal 1582, kui Tartu läks venelaste käest Poola võimu alla, anti krundil olnud hoone Poola aadlikule Andreas Orzechowskyle. Sten Karling (1934) ja Niina Raid (1975) on oletanud, et Orzechowsky ehitas selle hoone ümber. Rootsi võimu perioodil, 1640. aastal anti hoone *Academia Gustavianale*, kes lasi seda remontida. 18.–19. sajandil ehitati see hoone täielikult ümber ja lisati kolmas korrus.

Seoses kõnesoleva hoone restaureerimisega elumajaks, tekkis 2003. aastal vajadus teha väikesemahulisi arheoloogilisi uuringuid nii hoone sisemuses kui ka ümbruses. Hoone keldris paljandunud konstruktsioonid dokumenteeris Ingrid Kõiv; hoonesisel tegi arheoloogilist järelevalvet Aivar Kriiska.

Uuringud Jaani t. 8 õuel olid ajendatud vajadusest rajada hoonele juurdeehitus. Siinkirjutaja juhatusel uuritud kaevand paiknes hoone hoovipoolse välisseina ääres ja selle suurus oli ligemale 40 m² (joon. 2). Enne renoveerimistöid asus kaevandialal kahekorruseline hoovimaja koos kolmekorruselise käimlatoorniga.

Lahtikaevatud ala pealmised kihid olid seotud veel hiljuti siin paiknenud ehitistega. Lõunapoolse neljandiku varasemad kihistused oli ilmselt kuni loodusliku pinnaseni lõhutud 20. sajandil rajatud betoonist lampkastidega. Loodusliku aluspinnase moodustas uuritud alal allikalubjasegune liiv, millele oli ladestunud paarikümne sentimeetri paksune looduslik turbakiht. Turvas paiknes kaevandi alal absoluutkõrgusel 35,86 m. Otse looduslike kihtide peale oli ladestunud keskmiselt 15 cm paksune liiva- ja söesegune kiht, mis oma koostise ja stratigraafilise asendi põhjal võis pärineda nooremast rauaajast. Muinasaegset kihti on varem dokumenteeritud ka Jaani t. 8 krundi lähimas ümbruses (näit. Jaani kiriku ala, Jaani ja Munga tänava piirkond). Samalaadne kihistus leiti 2003. aastal veel Jaani t. 8 hoone esiselt. Kuna selles kihis puudusid leiud, jääb kihi dateering üksnes oletuseks. Arvatava muinaskihi peal (kõrgusvahemikus umbes 36,00–36,80 m) paiknesid orgaanikarohked keskaegsed kihid, millest leiti m.h. importkivikeraamika kild, mis pärineb Lõuna-Alam-Saksimaal 13. sajandi lõpul või 14. sajandi alguses valmistatud nõust. Samast ajastust pärineb esialgse määrangu järgi ka 13.–14. sajandisse kuuluv lihtkedrakeraamilise poti servakild.

Kõrgusel 38,55 m hakkas paljanduma puhta vuugiga laotud tellismüür (joon. 2: 2; 3). Sama müür oli jälgitav ka Jaani t. 8 hoone keldris. Kaevandialal oli müüri paksus 96 cm ja seda õnnestus välja puhastada 2,3 m kõrguselt. Müüri ehitamiseks oli kasutatud 30,5 x 14,5 x 8,5–9,5 cm mõõduga telliseid. Tellismüür oli suhteliselt hiline. Seda rajades on kaevatud läbi ka kihist, milles leidunud esemed (punasavinõude, ahjupoti, Siegburgis valmistatud kivikeraamilise kannu, klaasist peekri ja pronksnõu katkend) pärinevad 16.–17. sajandist. Samasse aega kuuluvad ka leiud, mis korjati vastu müüri ladestunud täitekihist. Seega on kirjeldatud tellismüür rajatud kõige varem 16. sajandil, kuid enne 1558. aastal alanud Liivi sõda. *Academia Gustaviana* kasutuses olnud hoonest, mis rajati pärast Liivi sõda, aastatel 1580–1590, on väljapuhastatud müür kindlasti varasem.

Tellismüürist kagu pool, kõrgusel 36,96 m, hakkasid paljanduma palkidest kasti osad (joon. 1: 2; 2). Tegemist oli tahutud, nelinurkse läbilõikega palkidest ehitatud lampkastiga, millest õnnestus uurida vaid idapoolmikku (läänepoolne osa jäi kaevandist väljapoole). Kasti idakülje pikkus oli 3,33 m. Põhja pool oli kast säilinud kahe palgikorra (40 cm) kõrguselt, lõunaosas kolme palgi (60 cm) kõrguselt. Kahe alumise palgikorra kõrguselt oli kast täidetud rohelise, nätske ja tiheda roojakihiga, milles leidis kõdunenud riidetükikesi ja rohkesti kirsi ja ploomikive. Kastis olnud roojakihist saadud leiud pärinevad 16.–17. sajandist. Osa esemetest (klaasnõu katke, punasavikeraamika), võiksid kuuluda ka 17. sajandisse.

Lampkasti alumise palgikorra ja roojakihi all algas tihe ja nätske must kultuurkiht. See sisaldas laaste, sütt ning rohkesti põlenud kivide tükke. Mainitud kihti kaevati sisse vaid kümnekonna sentimeetri jagu, et saada sealt dateerivat leiumaterjali. Kihist saadi ainult üks leid – kollakashallist savist valmistatud kivikeraamilise kannu katke, mis ilmselt pärineb Langerwehes 14. sajandi teisel poolel valmistatud savinõust.

Pärast eelpoolkirjeldatud tellismüüri lammutamist on ehitatud praeguseni säilinud Jaani t. 8 hoone. Siinne hoov oli kaevandi alal olnud sillutatud munakividega. Avastati ka Jaani t. 8 hoone hoovipoolse sissepääsu välistrepi vundament (joon. 1: 3), mis peab pärinema alles 18.–19. sajandist, sest hoone 1688. aastal valminud põhiplaani ja fassaadivaatel näeme sellel kohal tugipiilarit.

Varem on Sten Karling ja Niina Raid oletanud, et Andreas Orzechowski lasi 1582. aastal enda valdusse saadud hoone ümber ehitada. Käesolevate uuringute tulemused näitavad, et Orzechowsky on lasknud krundil paiknenud varasema hoone lammutada ning ehitanud uue maja, milles hiljem tegutses Tartu Ülikooli eellane *Academia Gustaviana*.